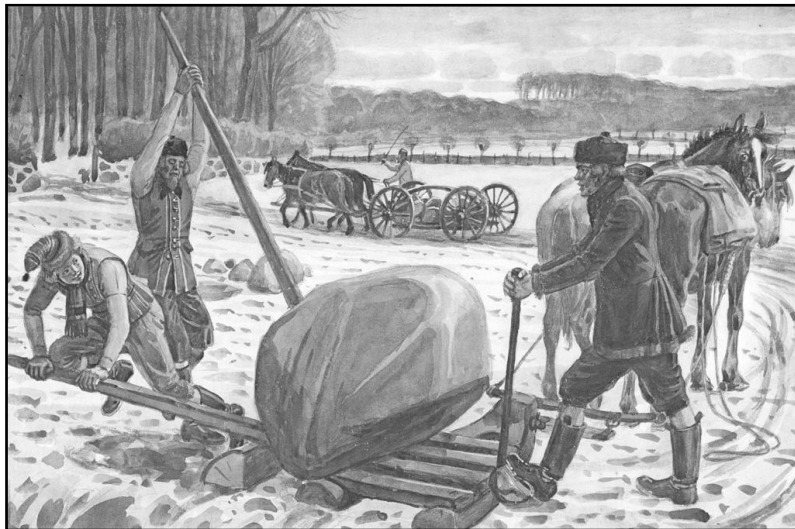

Landboreformerne 1758 - 1799

Begreber, såsom fæstebønder og landboreformer har historisk relevans til Vær Nebel sogne med sine to godser: Stensballegaard og Serridslevgaard. Her var bønderne i perioden 1600-1810 stort set alle fæstebønder, og havde fællesskabsdrift i landsbyerne Stensballe, Blirup, Haldrup, Nebel, Serridslev og Blæld. De nærliggende øer Vorsø og Endelave hørte også under Stensballegaard, og det samme gjorde kirkerne i Vær og Nebel. Derudover havde nævnte godser jorder i Tvingstrup og Brigsted og andre steder.

Stensballe var i øvrigt et af de sidste steder i Danmark, hvor bønderne frikøbte deres gårde. Det skete i 1852 og skyldtes, at godsejer og bønder ikke kunne blive enige om prisen, så der måtte mægling til. I Serridslev skete frikøbene meget tidligere, omkring 1810.

*Opsamling af sten fra marken skete med primitive midler.
Stenene anvendtes til stengærder og husbygning.
Akvarel af Rasmus Christiansen (1863-1940).*

Vornedskab

Omkring 1500-tallet begyndte bønderne at føle sig trygkere mod overfald og røveri, hvis de kunne opnå beskyttelse hos en godsejer. Til gengæld blev bønderne underlagt et vornedskab. Dvs., at de måtte ikke forlade godset uden tilladelse af dets ejer, og de måtte stille som soldat ved krig. Unge bønder blev derved forhindret i at rejse hvorhen de ville, og skulle efter påbud være forpligtet til at overtage en fæstegård, herunder overtage enker og faderløse børn for ikke at risikere forfølgelse og straf. Som betaling for fæstegården indførtes arbejdspligt (hoveri) over for godsejeren på hovedgården. Udviklingen fra fribonde til vornedskab betød således ufrihed, værnepligt og arbejdspligt.

Stavnsbånd

Danmarks deltagelse i krigene 1500-1700 stillede krav om ekstra mange soldater. Problemet løste Frederik IV i 1702, idet han ophævede vornedskabet og dermed tilsyneladende gjorde bonden fri, men samtidig hermed indførte han landmilitser (hjemmeværn). Det betød, at alle bønder, der var født efter 1699 blev fri for vornedskab, medens resten kunne købe sig fri. Landmilitserens uddannelse foregik i sognene, 2 timer hver søndag i sommertiden og 1 time hver anden uge om vinteren. Militseren omfattede alle mænd i alderen 14 til 36 år. For at fremme samarbejde mellem de våbenføre mænd indførtes den ordning, at der krævedes et pas udstedt af godsejeren, for at søge andre steder hen. Dermed var stavnsbåndet indført. Tjenestetiden var 6 år. Mange bønder følte, at de var kommet fra asken og i ilden, så de rømte, hvilket medførte stramminger af stavnsbåndet. Pigerne var fritaget for landmilitser og fritaget for stavnsbåndet, så de frit kunne søge til byerne og arbejde dér.

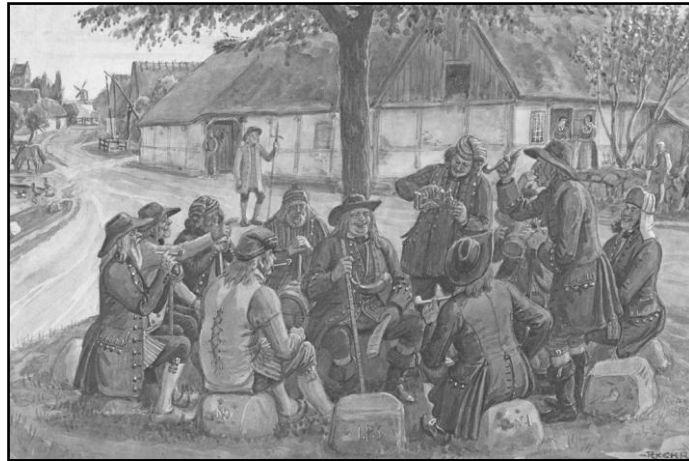
Christian VI ophævede landmilitseren for en tid, men kun for atter at genindføre militseren, nu med en tjenestetid på 8 år for mænd under 30 år og 6 år for mænd mellem 30 og 36 år. I 1742 blev stavnsbåndet yderligere strammet. Det gjaldt nu mænd fra 9 til 40 år, og tjenestetiden blev udvidet til 12 år for de yngste, 10 for de mellemste og 8 år for de ældste. Nægtede bønderne, efter udstået tjeneste i militseren, efter hoveriarbejde på hovedgården og efter arbejde i landsbyens fællesskab, at overtage en fæstegård, fik de yderligere ekstra tjenestetid på 6, 8 eller 10 år og uden mulighed for at slå sig ned andre steder end på godset.

I landsbyerne havde man fællesdrift, der medførte, at alle udførte markarbejde efter fælles drøftelse under forsæde af oldermænd. Foldudbyttet i kornet var lavt, 3-7 fold, hvoraf noget gik til næste års såsæd, andet til foder til heste og kreaturer, så der var ikke meget tilbage til husholdning og afgifter. Der var brug for nye ideer. Man drøftede mulighed for anden afregning for fæstegårde, idet der blev afregnet i korn: dvs. i kerner eller korn på roden. Et arvefæste betød, at aftalen kunne gælde i 50 eller 100 år. Det førte til overvejelser om ændring af hoveriaftalerne, hvor fæstebønderne i stedet for arbejde kunne yde erstatning i form af penge, så de blev fri for at stille op til måske 200 arbejdsdage på godset, enten ved selv at møde eller ved at sende en karl.

Magtskifte

Christian VII var sindssyg. Det var en uheldig situation for landet, idet kongen udøvede enevældig magt, og grundloven gav ingen anvisning på, hvad man skulle gøre i en sådan situation.

En tid var Struense 1. minister, og han disponerede til fordel for bønderne, men så "faldt" han, blev dødsdømt og halshugget. Efterfølgeren som 1. minister var Horsens-drengen Høegh-Guldberg (1731-1852). Han var af den opfattelse, at bonden befandt sig bedst under stavnsbåndet, om end med visse forbedringer og faste regler for hoveriet. Stavnsbåndet kom atter til at fungere.

*Afgørelser af fælles anliggender drøftes med oldermændene som formænd.
Akvarel af Rasmus Christiansen (1863-1940)*

Omkring Høegh-Guldberg var der fremtrædende personer med forskellige opfattelser af bondesagen. Praktiske forsøg med nye driftsformer viste gode resultater. Statstilskud til udflytning af gårde havde god virkning. I 1784 fik Høegh-Guldberg silkesnoren, og han blev forflyttet til Århus som amtmand. Som lokaleembedsmand var han fortrinlig, og kastede sig over mange lokale problemer, hvoraf især købstædernes havneforhold samt forbedring af disse stod ham nær, ligesom skoleorganisation og fattigvæsen optog ham. I 1802 købte han herregården Hald ved Viborg. Han blev begravet i en lille mindelund i landsbyen Finderup. Samtidig hermed overtog den unge kronprins Frederik, 16 år, senere Frederik VI, magten ved et statskup i 1784 sammen med sine nye ministre.

Den store Landbokommission

Kredsen omkring kronprins Frederik pressede på for reformer, - og landbrug havde prinsens interesse. I 1786 blev Den store Landbokommission oprettet efter forarbejde af Bernstorff og brødrene Reventlow. Kommissionens arbejde resulterede i en lang række forordninger, der bl.a. afskaffede stavnsbåndets strenge regler fra år 1800, og efter frivillig overenskomst mellem godsejer og bønder kunne fæstebonden frikøbe gården, og det uden at angribe den private ejendomsret.

Høstgilde. Når høsten først var i hus, var der anledning til at feste med spisning og dans. Akvarel af Rasmus Christiansen (1863-1940)

Slutning

Reformerne (den private ejendoms- og dispositionsret) virkede bedre end ventet, og Frederik VI fik en betydningsfuld plads i Danmarkshistorien.

Dansk landbrug blev i de følgende snese af år udviklet til at blive et førende eksporterhverv af varer med højeste kvalitet. En position, der stadig er bevaret.

Kildeangivelse

Notat af Jørgen Pedersen, 1988. Nebel sogns Museum.

Landbohistoriske billeder, 1978. Landbrugets Informationskontor.

Knudsen B. M. & Schiørring O., 1992: Fra grubehus til grillbar.